

„NUO PILIGRIMINIŲ KELIONIŲ PRIE KAVALIERIŲ TURO“* ARISTOKRATIŠKŲ KELIONIŲ IŠTAKOS IR JŲ VERTINIMAI ISTORIOGRAFIJOJE

Rinata Subotkevičienė

ANOTACIJA

Šiame straipsnyje nagrinėjama europiečių kilmingųjų keliavimo formų (*peregrinatio majores*, *peregrinatio academica*, *Kavalierstour*) įvairovė ir ieškoma jų prasmės aiškinimo teorijų. Pasitelkiant aktualesias Vakarų Europos publikacijas ir studijas, analizuojama akademinių kelionių kilmės ir genezės problematika bei aristokratiško keliavimo patyrimo kaupimo būdų įvairovė.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: akademinės, studijų, pažintinės kelionės, universitetai, *peregrinatio academica*, *Kavalierstour*, *Grand Tour*.

ABSTRACT

The following three aspects of European noble journeys will be presented in this report: *peregrinatio majores*, *peregrinatio academica* and the *Grand Tour*. Chronology, form and function of noble journeys in the Late Middle Ages are examined from different scientific view points and represent the focus of this report.

KEY WORDS: academic, education, knowledge traveling, universities, *peregrinatio academica*, *Kavalierstour*, *Grand Tour*.

mgr. Rinata Subotkevičienė, Klaipėdos universitetas
Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda, Lietuva
El. paštas: rinatai1@yahoo.com

Ižanga

Aristokratiškas keliavimas, kaip vienas iš aukštuomenės gyvenimo būdo išraiškos probleminių laukų, pastaruoju metu mokslinėje aplinkoje sulaukė nemažai diskusijų¹, kuriose kilmingųjų judėjimas akcentuojamas kaip išskirtinis kultūrinis fenomenas, o ne kaip integracinė diduomenės ar keliavimo tyrimų dalis². Istoriografija išskiria tris europiečių kilmingųjų keliavimo formas: piligrimystę (*peregrinatio majores*), studijų (*peregrinatio academica*) ir pažintinę kelionę

* Straipsnio pavadinimas pasiskolintas iš PARAVICINI, W. *Von der Heidenfahrt bis zur Kavalierstour: Über Motive und Formen adligen Reisens im späten Mittelalter*. iš: *Wissensliteratur im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. Bedingungen, Typen, Publikum, Sprache* (Wissensliteratur im Mittelalter, 13). Hrsg. v. H. BRUNNER, N. R. WOLF. Wiesbaden, 1993, p. 91.

¹ BLACK, J. *The British and the Grand Tour*. Dover, 1985; *The impact of Italy: the Grand Tour and beyond*. Sud. C. Hornsby. London, 2000; REICHERT, F. *Erfahrung der Welt. Reisen und Kulturbegegnung im späten Mittelalter*. Stuttgart, 2001; PARAVICINI, W. *Fahrende Ritter. Literarisches Bild und gelebte Wirklichkeit im 14. und 15. Jahrhundert. In Mittelalterliche Menschenbilder*. Hrsg. v. M. NEUMEYER. Regensburg, 2000; PARAVICINI, W.; BABEL, R. *Grand Tour, Adeliges Reisen und europäische Kultur vom 14. bis zum 18. Jahrhundert*. Ostfildern, 2005; PARAVICINI, W. *Zeitenwende. Edelleute aus dem Ordenland Preußen und Livland im Westeuropa des 15. Jahrhunderts. In Reich, Regionen und Europa in Mittelalter und Neuzeit, Festschrift für Peter Moraw* (Historische Forschungen, 67). Hrsg. V. P. J. Heinig Ir Kt. Berlin, 2000, S. 413–442; PARAVICINI, W. *Edelleute und Kaufleute im Norden Europas [Gesammelte Aufsätze]*. Hrsg. v. J. HIRSCHBIEGEL; A. RANFT; J. WETTLAUER. Ostfildern, 2007.

² REICHERT, F. *Erfahrung der Welt, Reisen und Kulturbegegnung im späten Mittelalter*. Stuttgart, 2001; HALM, Chr.; HIRSCHBIEGEL, J. *Reiseberichte, ethnographische und geographische Schriften. In Aufriß der Historischen Wissenschaften*, Bd. 4: *Die Quellen*. Hrsg. v. M. MAURER. Stuttgart, 2002, S. 215–238; NOWAK, H. Z. *Wanderungen*

(*Kavalierstour*)³. Europinė mokslinė literatūra pateikia nemažai terminų, tinkančių vėlyvųjų viduramžių ir ankstyvųjų naujųjų laikų aristokratiškoms išsimokslinimo ir pažintinėms kelionėms apibūdinti: *peregrinatio academica*, *Kavalierstour* bei *Grand Tour*. Šios trys labiausiai šiuolaikinėje istoriografijoje paplitusios definicijos, atitinkančios aristokratiško keliavimo standartus, moksliniuose tyrimuose gretinamos ir laikomos sinonimais.

Šiame straipsnyje nagrinėjamas europietiškosios istoriografijos⁴, tyrinėjančios kilmingųjų judėjimo tematiką, įdirbis. Iš karto reikia pažymėti, kad laukas interpretacijoms iš tiesų labai platus. Egzistuoja visas kompleksas darbų, vienaip ar kitaip paveikusių temos problemų matymą. Šio darbo tikslas – pristatyti ir aptarti europietiškosios istoriografijos, tyrinėjančios aristokratiško gyvenimo būdo išraišką – keliavimą, vertinimą ir įžvalgų įvairovę. Pagrindinis darbo objektas – kilmingųjų kelionės ir iš jų išsivysčiusios aukštuomenės judėjimo formos.

Kad suvoktume svarbius istorijos faktus, iš platesnės perspektyvos pasirinktos aktualiausios studijos, nagrinėjančios aukštuomenės kelionių funkcionalumą, sklaidą ir reikšmę. Remiamasi Švedijos, Vokietijos, Nyderlandų ir Anglijos įdirbių modeliais. Ribotos mokslinės literatūros pasirinkimą nulėmė temos specifiškumas bei konkrečių autorių įdirbis šioje srityje. Straipsnio pamatus ir konstrukciją suponavo W. Paravicinio įnašas į aristokratiško keliavimo tematiką, kurioje ilgą laiką netilo debatai ieškant šios problemos sprendimų. Autoriaus straipsnių gausa ir juose juntamas polemikos atspalvis tik patvirtino šio klausimo neužbaigtumą bei aktualumą. Aukštuomenės gyvenimo būdai priklausiusių piligriminių, pažintinių ir studijų kelionių vystymosi pakopas ir iš jų išsirutuliojusias formas tyrė J. J. Bernsas, įžvelgęs jose savotišką transformacijos faktą. Švedų aukštuomenės studijas Vakarų Europos universitetuose nagrinėjanti S. Giese, ieškodama šių kelionių užuomazgų, analizavo *peregrinatio academica* tipologiją ir sukonstravo keletą to reiškinių prielaidų, padėjusių atskleisti šio fenomeno reikimąsi. Analogiškai H. de Ridder-Symeons Europos universitetų istorijos ir raidos studijose aptarė *peregrinatio academica*, *Kavalierstour* bei *Grand Tour* apibrėžčių specifiką ir su jomis susijusias istorinėje publicistikoje iškilusias diskusijas. S. Irrgangas savo darbe apžvelgė aristokratiškų kelionių terminologijos problematiką ir istoriografijoje vyraujančių dominuojančių pozicijų konfliktą.

und Kulturaustausch im 15. und 16. Jahrhundert: Studenten und Gelehrte im östlichen Mitteleuropa. In *Wanderungen und Kulturaustausch im östlichen Mitteleuropa*. Hrsg. v. H. W. RAUTENBERG. München, 2006, S. 103–117.

³ Šiame darbe atsiribojama nuo aukštuomenės keliavimo darbo, diplomatiniais, pasiuntinybės, prekybiniais ir kariniais sumetimais, nes jų judėjimo tikslas sutampa su konkrečios užduoties ar tarnystės įvykdymu. Siekiant išsamiai atskleisti temą kaip išimtis pateikiami kryžiaus žygių tyrimų rezultatai.

⁴ BERNAS, J. J. *Peregrinatio academica und Kavalierstour. Bildungsreisen junger Deutscher in der Frühen Neuzeit. In Rom–Paris–London. Erfahrung und Symposion*. Hrsg. v. C. WIEDEMANN. Stuttgart, 1988 (Germanistische Symposien. Berichtsbde., Bd. VIII), S. 151–181; RIDDER-SYMEONS, de H. Mobility. In *A history of the University of Europe*, Bd. 1. *Universities in the Middle Ages*. Sud. H. de RIDDER-SYMEONS. Cambridge, 1992, S. 280–304; PARAVICINI, W. Von der Heidenfahrt zur Kavalierstour. Über Motive und Formen adeligen Reisens im späten Mittelalter. In *Wissensliteratur im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. Bedingungen, Typen, Publikum, Sprache*. Hrsg. v. H. BRUNNER; N. R. WOLF. Wiesbaden, 1993 (Wissensliteratur im Mittelalter, 13), S. 91–130; RIDDER-SYMEONS, de H. *A History of the University in Europe: Volume II: Universities in Early Modern Europe (1500–1800)*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996; IRRGANG, S. *Peregrinatio academica. Wanderungen und Karrieren von Gelehrten der Universität Rostock, Greifswald, Trier und Mainz im 15. Jahrhundert*. Stuttgart, 2002; PARAVICINI, W. Vom Erkenntniswert der Adelsreise. Einleitung. In *Grand Tour. Reisen und europäische Kultur vom 14. bis zum 18. Jahrhundert*. Sud. R. BABEL; W. PARAVICINI. Ostfildern, 2005, S. 657–674; GIESE, S. *Studenten aus Mitternacht: Bildungsideal und peregrinatio academica des schwedischen Adels im Zeichen von Humanismus und Konfessionalisierung*. Stuttgart, 2009.

Lietuviškoji mokslinė literatūra aukštuomenės keliavimo reiškinių, kiek tai susiję su piligrimyste⁵, riteriško gyvenimo būdo apraiškomis⁶ ir universitetinėmis studijomis užsienyje⁷, yra tyrinėjusi, tačiau šių kelionių samplaika, bendros kilmės ir genezės paieškos bei jų analizė iki šiol netapo istoriografijos mokslo objektu. Straipsnyje aptariamas aristokratiškas keliavimas ir jo pakopos vėlyvųjų viduramžių bei ankstyvųjų naujųjų laikų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvo žinomas mechanizmas, o tai tik pabrėžia šios temos supratimo formavimo svarbą.

Iškeltos problemos suponuoja pagrindinius šio straipsnio uždavinius: 1. Įvertinti Vakarų Europos istoriografijos tyrimų kontekstą ir įžvalgas; 2. Sukonstruoti teorijų aiškinimo būdus; 3. Suformuluoti keletą teorinių hipotezių būsimiems aristokratiško keliavimo tyrimams; 4. Atverti naujas pažinimo galimybes lietuviškoje mokslinėje spaudoje ir sukurti orientacinį schemos modelį, padedantį suvokti diduomenės judėjimo kontekstą. Kad tokios krypties tyrimai yra reikalingi ir tiriant Lietuvos valstybės aristokratų keliones, rodo žinomas Aleksandro Soltano atvejis: jis savo kelionės metu lanko žymiausius Vakarų Europos miestus, apsistoja garsiausiose to meto rezidencijose, pasirenka Romą savo piligriminės kelionės tikslu. Ir nors jo pavardės įrašo iki šiol nerasta jokiam Europos universitete, tačiau tai neatmeta galimybės, kad jis klausėsi paskaitų, viešėdamas Milane ar Romoje⁸.

Europiečių kilmingųjų keliavimo formas ir jų klasifikaciją pasiūlė vokiečių istorikas J. J. Bernsas, analizuodamas tris keliavimo formas: piligrimystę (*peregrinatio majores*), studijų (*peregrinatio academica*) ir pažintinę kelionę (*Kavalierstour*)⁹. Ieškodamas aristokratiško keliavimo proceso šaknų, jis sugrįžo prie piligriminių kelionių raidos ištakų. Piligriminė kelionė (*Peregri-*

⁵ Piligrimystės reiškinys tyrinėtas: JOVAIŠA, L.; KORZENIEWSKA, K. Pielgrzymki. *Kultura Wielkiego Księstwa Litewskiego: analizy i obrazy*. Krakow, 2006, s. 462-478; VASILJŪNIENĖ, D. Kai kurie piligrimystės kultūros aspektai. *Menotyra*, 2000, Nr. 2 (19), p. 4–12.

⁶ Riterystės gyvavimo tradicija LDK aptarta įvairiais aspektais: GUDAVIČIUS, E. LAZUTKA, S. Riteriai. *Lietuvos istorijos metraštis*, 1980. Vilnius, 1981, p. 105–109; ANTANAITIS, K. Riterijos apraiškos Lietuvoje XIV–XVI amžiais. *Darbai ir dienos*, t. 5 (14), 1997, p. 125–142; KIAUPIENĖ, J. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės riterio vaizdinys Motiejaus Strykovskio tekstuose. In *Kultūros sankirtos. Skiriama doc. dr. Ingės Lukšaitė 60-mečiui*. Vilnius, 2000, p. 117–141; PETRAUSKAS, R. Riteriai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje. *Istorijos šaltinių tyrimai*, 2008, t. 1, p. 91–113.

⁷ Studijų / pažintinių kelionių tematika aptarta: *Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai*. Sud. M. KARČIAUSKIENĖ; M. LUKŠIENĖ; K. ŽUKAUSKAS. Vilnius, 1983; *Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis: Istorijos šaltinių antologija*. XIII–XVII a. Sud. K. GRIGAS; V. KRYŽEVIČIUS; I. LUKŠAITĖ. Vilnius, 1994; BIRŽIŠKA, V. *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais*. Chicago, 1987; LUKŠAITĖ, I. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis*. Vilnius, 1999; ASADAUSKIENĖ, N. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės aukštuomenės jaunuolių kelionės po Vakarų Europą XVI–XVII amžiuje. In *Lietuva ir pasaulis: bendradarbiavimas ir konfliktas*. Tarptautinė konferencija. Vilnius, 1999 m. spalio 14–16 d. Vilnius, 2000, p. 167–177; ROČKA, M. Lietuvių studentai Krokuvoje ir humanizmo pradžia Lietuvoje (XV a. – XVI a. pradžia). In *Rinktiniai raštai*. Sud. M. VAICEKAUSKAS. Vilnius, 2002, p. 43–71; KIAUPIENĖ, J. „Mes, Lietuva“: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas). Vilnius, 2003; VAIVADA, V. *Katalikų bažnyčia ir Reformacija Žemaitijoje XVI a.: esminiai raidos bruožai*. Klaipėda, 2004; PETRAUSKAS, R. Vėlyvųjų viduramžių Europa ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės ir kultūros raida XIV–XVI amžiuje. *Lietuvos istorijos studijos*, 2009, t. 23, p. 69–8; *Lietuvos istorija*, t. 4: Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m. Sud. J. KIAUPIENĖ; R. PETRAUSKAS. Vilnius, 2009.

⁸ Žr. PARAVICINI, W. Alexander Soltan ex Lithuania, ritum Grecorum sectans. Eine ruthenisch-polnische Reise zu den Höfen Europas und zum Heiligen Land, 1467–1469. In *Festschrift für Peter Nitsche*. Stuttgart, 1998, S. 367–401.

⁹ BERNAS, J. J. *Peregrinatio academica und Kavalierstour...*, S. 155–156.

natio majores, peregrinatio religiosa) – tradicinis keliavimas, siekiant aplankyti šventąsias vietas, turinčias religinę reikšmę. Jų objektas – Jeruzalė, Roma ir Santjago de Kompostela. Simbolinė prasme tokia kelionė yra atsidavimo ženklas, jos tikslas – nuodėmių atleidimas. Tai piligriminis kelias, viduramžiais traukęs daugelį tikinčiųjų, norinčių pelnyti atleidimą už nuodėmes ir dvasiškai atsinaujinti. Šiuo keliu ėjo ir imperatoriai, ir vargstantieji, ir nusidėjėliai, ir šventieji, tačiau tarp aristokratijos atstovų ši kelionė įgavo ypatingą atspalvį, savotišką priklausomumo aukštuomenei kriterijaus statusą.

Peregrinatio academica (arba *iter academicum*) procesas yra senas kaip pats universitetas. Jo šaknys siekia XI a. pab. *Peregrinatio academica* objektas – aukštosios mokyklos, akademijos ir universitetai. Tikslas – akademinis gyvenimas ir mokslo laipsnio gavimas.

Kavalierių turas (*Kavalierstour*) yra jaunesnis. Jis susiformavo XVI a. Jo objektas – žymiausi Vakarų Europos dvarai, rezidencijos, garsiausi Italijos ir Prancūzijos miestai. Tikslas – aristokratiškas gyvenimas ir riterių kultūros tradicijų laikymasis: fechtavimosi, šaudymo, šokių, meno, mados patirties kaupimas.

Ankstyvaisiais naujaisiais laikais pastarųjų dviejų (*peregrinatio academica* ir *Kavalierstour*) elito atstovų studijų / pažintinių kelionių pobūdis tarpusavyje pinasi ir susijungia, kai akademikai studijuodami lanko valdovų dvarus, o aristokratija kavalierių turo metu nevengia pasižvalgyti po universitetus. Taigi kavalierių turą galima pavadinti pirmąja *peregrinatio academica* mutacijos forma, o pastarąją – ankstesnių piligriminių kelionių pradine mutacijos forma¹⁰. Istoriografijoje nusistovėjo teorija, kad studijų kelionių metu ne išimtis buvo ir piligriminių vietų lankymas. Šių kelionių susipynimo procese modifikuojasi tikslai ir objektai, kurių siekiama, tačiau tikslo gavimo būdai išlieka tie patys: keliavimas ir patirties kaupimas tokiu būdu. Piligrimas keliaudamas siekia dvasingumo ir sielos ramybės, studentas – akademinį mokslo laipsnį „*universitas magistrorum et scoliarum*“, didikai kavalierių turo metu susipažįsta su riterių kultūros etalonais. Seni tikslai, nauji tikslai, piligriminė, pažintinė ar studijų kelionė – visoms šioms formoms būdingas judėjimas, ir šių trijų rūšių kelionės yra aristokratiško gyvenimo būdo išraiška. Belgų mokslininkė H. de Ridder-Symeons perima J. J. Bernso sukurtą aristokratiško keliavimo koncepciją, papildydama ją nauju, bet iš pagrindų nesiskiriančiu modeliu. Lygindama tradicinių piligriminių ir studentų kelionių motyvus, ji prieina išvadą, kad piligrimai, norėdami praturtinti savo dvasines keliones, aplankydavo universitetus, kas vėliau išsirutuliojo į studijų keliones¹¹.

Šių trijų aristokratiško keliavimo formų ir motyvų analogiškumui pagrįsti reikia grįžti prie tradicinių piligriminių kelionių. XIV a. pab. kovingai nusiteikę piligrimai prarado savo statusą ir pasirinko Jeruzalę savo taikių kelionių tikslu¹². Šaltiniuose galima rasti, kad *peregrinatio religiosa* metu buvo lankomi Europos valdovų dvarai¹³. Istoriografijoje vyrauja nuomonė, kad piligrimystė glaudžiai susijusi su dar vienu aristokratiškų kelionių tipu: kryžiaus žygiais (*Heidenfahrt*). W. Paravicini, tyrinėjęs šią riterių kultūrai būdingą judėjimo formą, suformavo teoriją, kad ir šie du Vakarų Europos elito keliavimo būdai tarpusavyje susipynę: žr. 1 lentelę. (1) Kryžiaus žygių nuostatuose minimi *devotio* ir *militia* reiškia kovą bei nuodėmių atleidimą, piligrimų konstitucijo-

¹⁰ BERNIS, J. J. *Peregrinatio academica und Kavalierstour...*, S. 155.

¹¹ RIDDER-SYMEONS, de H. *Mobility*. In Hilde de Ridder-Symeons, p. 280.

¹² PARAVICINI, W. *Von der Heidenfahrt bis zur Kavalierstour...*, S. 93.

¹³ Pvz., Aleksandras Soltanas savo piligriminės kelionės metu lanko žymiausius Vakarų Europos dvarus ir miestus, žr. PARAVICINI, W. *Alexander Soltan ex Lithuania, ritum Grecorum sectans*. Eine ruthenisch-polnische Reise zu den Höfen Europas und zum Heiligen Land, 1467–1469. In *Festschrift für Peter Nitsche*. Stuttgart, 1998, S. 367–401; Apie piligriminių kelionių raidą žr. ZAHND, U. M. *Von der Heiliglandfahrt zur Hofreise*. Formen und Funktionen adeliger und patrizischer Bildungsreisen im spätmittelalterlichen Bern. In BABEL, R., PARAVICINI, W. *Grand Tour: Adeliges Reisen und Europäische Kultur vom 14. bis zum 18. Jahrhundert*. Stuttgart, 2006.

je – *curiositas* ir *devotio* – smalsumą ir nuodėmių atleidimą. Būtent antrasis veiksnys *devotio* „nuodėmių atleidimas“ sieja kryžiaus žygių ir piligriminių kelionių reiškimosi principą¹⁴. (2) Ieškant tolesnių aristokratiško judėjimo formų, susiduriama su XV a. riterių žygiais (*Ritterreise*), kurių motyvų išraiška panaši: *curiositas* ir *Hof* – smalsumas ir dvarų bei rezidencijų lankymas. Šiuo atveju *curiositas* „smalsumas“ – veiksnys, siejantis piligrimines ir riterių keliones. Istoriografijoje buvo pasiūlyta teorija, kad vėlyvųjų viduramžių riterių žygių procesas – tai ne tik tikslingas keliavimas, siekiant įšventinimo į riterius. Tai siejama ir su noru suvokti pasaulį bei plėsti akiratį, pažinti gyvenimą svetimuose kraštuose, susipažinti su kitų šalių tradicijomis ir papročiais¹⁵. Istoriografijoje nemažai diskutuota dėl šios teorijos atsiradimo funkcijų ir užbaigtumo¹⁶. (3) XVI a. sustiprėja mokslo žinių siekimas¹⁷, suformavęs vėlesnes kavalierių turo (*Kavalierstour*) normas, kurių nuostatuose minimi *Hof* ir *Universität* – rezidencijų ir universitetų lankymas. Į aristokratiškų kelionių eigą šalia viešnagių garsiausiuose Europos miestuose ir dvaruose įtraukiamas studijavimas aukštojoje mokslo įstaigoje. Būtent kavalierių turas yra ne kas kita kaip mutavusios piligriminės kelionės galutinė forma, kuri apima visas aristokratiško judėjimo formas: piligriminę (*peregrinatio majores*, *Heidenfahrt*), pažintinę (*Ritterreise*), studijų (*peregrinatio academica*) keliones. Aristokratiškų kelionių „perėjimas“ buvo sklandus, visos transformacijos metu išlaikęs jam priklausančius komponentus. Tai nuosekli aukštuomenės judėjimo raidos linija¹⁸.

Sąvokų, apibūdinančių aukštuomenės keliones, įvairovė istoriografijoje kelia konfliktą ir verčia ieškoti naujų teorijų konstravimo prielaidų. Ar toks šiuolaikinis tuometinio keliavimo terminologijos neapibrėžtumas ir neaiškumas yra tiesiogiai susijęs su faktu, kad patys kilmingieji nelabai identifikavo šių kelionių ir visas jas laikė „išsilavinimo“ ar „pažinimo“. Ar tai jų buvo daroma su tikslu susieti keliones ir tokiu būdu sutaupyti lėšų, ar aukštuomenėje nebuvo aiškiai nustatytų taisyklių, vykdant aristokratiškam gyvenimo būdai priklausiusius komponentus, lieka neaišku ir atveria erdvę tolesnėms interpretacijoms. Istoriografija turi keletą terminų, apibūdinančių vėlyvųjų viduramžių ir ankstyvųjų naujųjų laikų aristokratiškąsias išsimokslinimo ir pažintines keliones. *Peregrinatio academica*, Kavalierių turas (*Kavalierstour*) ir Didysis turas (*Grand Tour*) – tai labiausiai šiuolaikinėje istoriografijoje paplitusios definicijos, atitinkančios jaunųjų didikų švietimosi standartus¹⁹. Mokslinėje aplinkoje šie apibrėžimai dažnai vartojami kaip sinonimai. Vokiečių aristokratų šeimų studijas tirianti istorikė S. Irrgang apibendrina šių apibrėžimų samplaiką: šiuo ankstyvųjų naujųjų laikų reiškiniu stengiamasi apibūdinti auklėjimą, papročių ir tradicijų mokymąsi, elgesio normų tobulinimąsi, intelektualinio horizonto plėtimą ir universitetinių žinių gavimą²⁰.

¹⁴ Šios teorijos užuomazgų galima įžvelgti ir D. Kraack straipsnyje, kuriame panašiai aiškinama jos genezė: „Der Übergang von der Ritter-, Turnier- und Hofreise, von der weit über das Hochmittelalter hinaus als bewaffnete Wallfahrt verstandenen Heidenfahrt und von anderen Formen betont adliger Mobilität zur Kavalierstour vollzieht sich gerade dann, wenn man einzelne Elemente und Motive des Unterwegsseins gesondert betrachtet, kaum merklich, so daß man insgesamt von einer breiten Grauzone des Übergangs ausgehen darf“. In: KRAACK, D. Vom Ritzen, Kratzen, Hängen und Hinsehen. Zum Selbstverständnis der spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Reisenden auf dem Weg von der Heidenfahrt zur Kavalierstour. In *Grand Tour...*, S. 153.

¹⁵ PARAVICINI, W. Von der Heidenfahrt bis zum Kavalierstour..., S. 106.

¹⁶ Apie tai, kad riterių žygių metu svarbus buvo ne tik įšventinimo į riterius faktas, bet ir reputacijos įgijimas, žr.: PARAVICINI, W. Der Grand Tour in der europäischen Geschichte: Zusammenfassung. In *Grand Tour...*, S. 659.

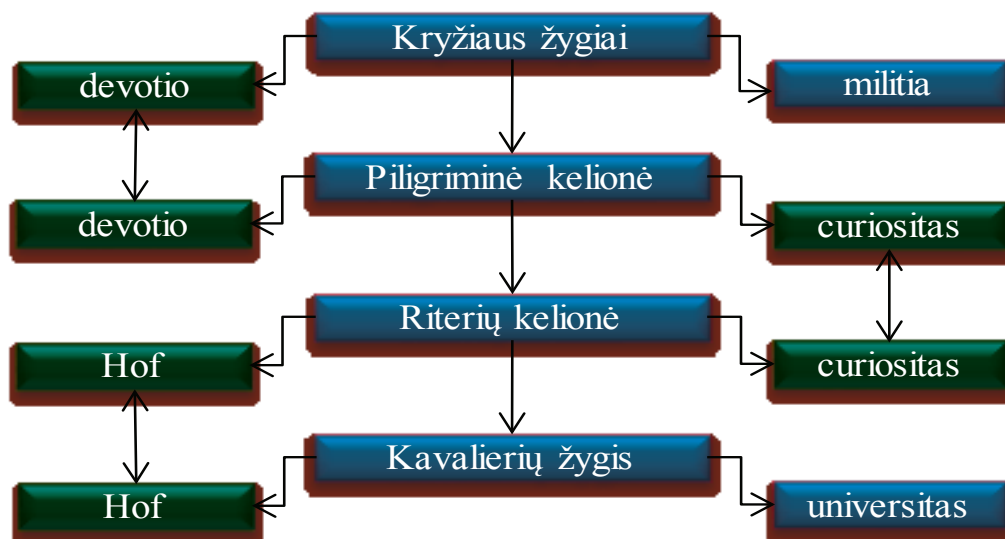
¹⁷ PARAVICINI, W. Von der Heidenfahrt bis zum Kavalierstour..., S. 106.

¹⁸ PARAVICINI, W. Vom Erkenntniswert der Adelsreise..., S. 12.

¹⁹ GIESE, S. Op. cit., S. 140.

²⁰ IRRGANG, S. Op. cit., S. 39; „Sie dienten der höfischen Standeserziehung, der Verfeinerung der Sitten und Repräsentationsgebaren, der intellektuellen Horizonsweiterung, quasi als Krönung des bereits an mehreren Orten durchlaufenen universitären Studiums.“

1 lentelė. Diduomenės kelionių transformacijos modelis*

Švedijos diduomenės studijas analizuojanti vokiečių istorikė S. Giese iškėlė kitokią teorinę konstrukciją: kavalierių turą (*Kavalierstour*) ji priskiria vėlesnių laikų studijų kelionėms apibūdinti – XVII–XVIII a. Ji pabrėžia, kad šių kelionių pagrindinis žvilgsnis nuo studijų nukrypsta, o visas dėmesys atitenka susipažinti su dvaro ir riterių kultūros normomis, žymiausiais užsienio miestais, skirtingų šalių kalbomis bei tradicijomis²¹. Istoriografijoje paraleliai vartojamų *peregrinatio academica* ir *Kavalierstour* terminų pagrindinis skirtumas tas, kad Kavalierių ture dalyvaudavo tik aristokratams priklausantys asmenys, o *peregrinatio academica* atveju – ir kitų luomų gyventojai. Toks susiformavęs požiūris siejamas su faktu, kad studijos universitetuose tik nuo XVI a. pradžios pateko į diduomenės akiratį, o iki tol buvo žemesniųjų sluoksnių prerogatyva. Todėl *peregrinatio academica* terminu tikslingiausia apibūdinti visus studijavusiuosius (ir aristokratiją), o kavalierių turu – išskirtinai aukštuomenės narius.

Kitas daugiausia anglų, vokiečių ir Nyderlandų literatūroje pasitaikantis terminas – Didysis turas (*Grand Tour*) – vartojamas kaip pranzūcų Kavalierių turo (*Kavalierstour*) sinonimas²². Juo pirmiausia buvo apibūdinama pažintinė kelionė po Prancūziją, vėliau, XVIII a., sąvokos geografiniai rėmai išsiplėtė visos Europos mastu²³.

H. de Ridder-Symeons pasiūlytas *peregrinatio academica* modelis, į pirmą planą iškeliant studijų elementą kaip būtiną kelionės sąlygą, turi aiškią logišką seką: XVI a. ne visos Europos šalys turi savą aukštojo mokslo įstaigą, todėl siunčia jaunuolius „parsivežti“ išsilavinimo iš kaimyninių teritorijų. Vėlesnių laikų Kavalierių ir Didysis turai siejami su universiteto kraštovaizdžio išplitimu Europoje, kai mokslas tampa prieinamas tėvynėje ir studijų kelionės pamažu praranda savo

* Informacija lentelėje pateikta remiantis W. Paravicinio straipsnio „Von der Heidenfahrt bis zum Kavalierstour“ duomenimis.

²¹ GIESE, S. Op. cit., S. 142.

²² RIDDER-SYMEONS, de H. *A History of the University in Europe...*, p. 435.

²³ GIESE, S. Op. cit., S. 143.

reikšmę²⁴. Didysis turas, XVII–XVIII a. Kavalierių turas, anot W. Paravicinio, yra pakitusi, bet identiška nuo kryžiaus žygių iki Kavalierių turo išsivysčiusi aristokratiška kelionė²⁵, apimanti visas aukštuomenės keliavimo formas ir pavidalus.

Išvados

Apibendrinant pirmiausia reikėtų paminėti, kad tiek patys išvardytų kelionių tipai, tiek jų apibrėžtys istoriografijoje tarpusavyje susipynę. Nėra aiškiai apibrėžtų teorinių ribų, skiriančių aristokratiškojo keliavimo tipologiją, specifiką. Kilmingųjų keliavimas gyvavo pagal savus įstatymus ir standartus, jo vystymosi seka individuali, komplikauta, neatitinkanti apibrėžtų rėmų.

Analizuojant Vakarų Europos istoriografijos įdirbį kilmingųjų judėjimo tyrimų sferoje, galima reziumuoti, kad tai buvo daugiaspalvis socialinės ir kultūrinės istorijos reiškiny. Vertinant skirtingo pobūdžio istoriografijas, į akis krenta vienodas požiūris į kai kurių procesų reikšmes ir analogiškas jų vertinimas. Reikia pažymėti, kad įvairūs istoriografijos požiūriai į tuos pačius reiškinius sudarė sąlygas šiai socialinės istorijos temai tapti universaliai ir visapusiška. Užsibrėžtas tikslas – atskleisti tyrimuose vyraujančią terminiją, tinkančią studijų kelionėms apibūdinti. Analizė parodė, kad sąvokų gausoje išsiskiria ir pirmąją *peregrinatio academica* apibrėžimas. Be kita ko, stengiasi atskleisti ir kitų terminų vartojamąją paskirtį, atkreipiant dėmesį ne į jų trūkumus, bet į vartojimo galimybes. Europietiškojoje istoriografijoje aristokratų kelionių poveikslui atkurti vartojama skirtingų apibrėžčių patirtis rodo, kad tik suskirsčius jas teikiamos informacijos pobūdžiu galima atskleisti pačias įdomiausias reiškinių perspektyvas.

Aukštuomenės gyvenimo būdo specifika geriausiai atsiskleidžia šiose kilmingųjų judėjimo formose: piligriminės, studijų ir pažintinės kelionės. Moksliniame diskurse nusistovėjo tradicija konstatuoti, kad tarp šių trijų kelionių motyvų, tikslų ir eigos nėra aiškiai nubrėžtos ribos, ir šio reiškinių atsiskleidimo būdai tarpusavyje susipynę.

Mokslinėje spaudoje pasiūlytas piligriminių kelionių, kryžiaus žygių, *peregrinatio academica* bei *Kavalierstour* transformacijos modelis pamažu įsitvirtina ir tampa neatskiriama aristokratijos studijų nagrinėjimo dalimi. Istoriografijoje iškeltas klausimas, ar šių tipų kelionės buvo identifikuojamos pačių dalyvių? Ar Europos gyventojai suprato šių trijų žygių skirtumus ir juos visus laikė „išsilavinimo kelionėmis“, ar tai buvo daroma tyčia, norint sutrumpinti kelionių laiką ir sutaupyti lėšų, iki galo lieka neaišku, todėl reikia tolesnių tyrimų.

Nors pastaruoju metu aukštuomenės kelionių tematika tampa vis didesniu susidomėjimo objektu, tačiau naujų faktų atradimas rodo, kad dar labai daug ko nežinome. Klausimai, kur slypi šio reiškinių šaknys, kaip kinta fenomenas, kokius atspalvius įgauna bėgant laikui, kada viena jo pakopa keičia kitą, vis dar laukia atsakymų. Be to, objekto geografiniai rėmai yra per siauri, apimančios daugiausia tik dabartinių Vokietijos, Anglijos, Prancūzijos, Italijos ir iš dalies Skandinavijos teritorijas. Horizontalo išplėtimas į Europos pakraščius – Pirėnus, Balkanus, Pabaltijį, Juodosios jūros pakrantes – atvertų naujas, dar nežinomas pažinimo galimybes. Nebaigtos aristokratiškojo keliavimo tyrimų teorijos atveria erdvę naujoms interpretacijoms.

²⁴ RIDDER-SYMEONS, de H. *A History of the University in Europe...*, p. 435.

²⁵ PARAVICINI, W. *Vom Erkenntniswert der Adelsreise...*, S. 12.

Literatūra

- ANTANAITIS, Kastytis. Riterijos apraiškos Lietuvoje XIV–XVI amžiais. *Darbai ir dienos*, t. 5 (14). Vilnius, 1997, p. 125–142.
- ASADAUSKIENĖ, Nelė. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės aukštuomenės jaunuolių kelionės po Vakarų Europą XVI–XVII amžiuje. In *Lietuva ir pasaulis: bendradarbiavimas ir konfliktas. Tarptautinė konferencija, Vilnius, 1999 m. spalio 14–16 d.* Sud. Nelė ASADAUSKIENĖ, Audronė JANUŽYTĖ. Vilnius, 2000, p. 167–177.
- BERNS, Jörg Jochen. Peregrinatio academica und Kavalierstour. Bildungsreisen junger Deutscher in der Frühen Neuzeit. In *Rom–Paris–London. Erfahrung und Symposion* (Germanistische Symposien. Berichtsbde., Bd. VIII). Hrsg. v. Conrad WIEDEMANN. Stuttgart, 1988, S. 151–180.
- BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais*. Chicago, 1987.
- BLACK, Jeremy. *The British and the Grand Tour*. Dover, 1985.
- GIESE, Simone. *Studenten aus Mitternacht: Bildungsideal und peregrinatio academica des schwedischen Adels im Zeichen von Humanismus und Konfessionalisierung*. Stuttgart, 2009.
- GUDAVIČIUS, Edvardas; LAZUTKA, Stanislovas. Riteriai. *Lietuvos istorijos metraštis 1980*. Vilnius, 1981, p. 105–109.
- HALM, Christian; HIRSCHBIEGEL, Jan. Reiseberichte, ethnographische und geographische Schriften. In *Aufriß der Historischen Wissenschaften*, Bd. 4: Die Quellen. Hrsg. v. Michael MAURER. Stuttgart, 2002, S. 215–238;
- IRRGANG, Stephanie. *Peregrinatio academica. Wanderungen und Karrieren von Gelehrten der Universität Rostock, Greifswald, Trier und Mainz im 15. Jahrhundert*. Stuttgart, 2002.
- JOVAIŠA, Liudas; KORZENIEWSKA, Kortryna. Pielgrzymki. *Kultura Wielkiego Księstwa Litewskiego: analizy i obrazy*. Vilnius, 2006, p. 462–478.
- JOVAIŠA, Liudas; KORZENIEWSKA, Kortryna. Piligrimystė. In *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*. sud. Vytautas ALIŠAUSKAS; Liudas JOVAIŠA ir kt. Vilnius, 2001, p. 464–478.
- KIAUPIENĖ, Jūratė. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės riterio vaizdinys Motiejaus Strykovskio tekstuose. In *Kultūros sankirtos. Skiriama doc. dr. Ingės Lukšaitės 60-mečiui*. Vilnius, 2000, p. 117–141.
- KIAUPIENĖ, Jūratė. „Mes, Lietuva“: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas). Vilnius, 2003.
- KRAACK, Detlev. Vom Ritzen, Kratzen, Hängen und Hinsehen. Zum Selbstverständnis der spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Reisenden auf dem Weg von der Heidenfahrt zur Kavalierstour. In *Grand Tour. Adeliges Reisen und Europäische Kultur vom 14. bis zum 18. Jahrhundert*. Hrsg. v. Reiner BABEL; Werner PARAVICINI. Stuttgart, 2006, S. 145–171.
- Lietuvos istorija*, t. 4: Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m. Sud. Jūratė KIAUPIENĖ; Rimvydas PETRAUSKAS. Vilnius, 2009.
- Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis: Istorijos šaltinių antologija. XIII–XVII a.* Sud. Kazys GRIGAS; Vincas KRYŽEVIČIUS; Ingė LUKŠAITĖ. Vilnius, 1994.
- Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai*. Sud. Magdalena KARČIAUSKIENĖ; Meilė LUKŠIENĖ; Kazys ŽUKAUSKAS. Vilnius, 1983.
- LUKŠAITĖ, Ingė. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis*. Vilnius, 1999.
- NOWAK, Zenon Hubert. Wanderungen und Kulturaustausch im 15. und 16. Jahrhundert: Studenten und Gelehrte im östlichen Mitteleuropa. In *Wanderungen und Kulturaustausch im östlichen Mitteleuropa*. Hrsg. v. Hans-Werner RAUTENBERG. München, 2006, S. 103–117.
- PARAVICINI, Werner; PARAVICINI, Anke. *Alexander Soltan ex Lithuania, ritum Grecorum sectans*. Eine ruthenisch-polnische Reise zu den Höfen Europas und zum Heiligen Land, 1467–1469. In *Festschrift für Peter Nitsche*. Stuttgart, 1998, S. 367–401.
- PARAVICINI, Werner; BABEL, Rainer. *Grand Tour, Adeliges Reisen und europäische Kultur vom 14. bis zum 18. Jahrhundert*. Ostfildern, 2005.
- PARAVICINI, Werner. Der Grand Tour in der europäischen Geschichte: Zusammenfassung. In *Grand Tour, Adeliges Reisen und europäische Kultur vom 14. bis zum 18. Jahrhundert*. Hrsg. v. Rainer BABEL; Werner PARAVICINI. Ostfildern, 2005, S. 657–674.
- PARAVICINI, Werner. *Edelleute und Kaufleute im Norden Europas [Gesammelte Aufsätze]*. Hrsg. v. Jan HIRSCHBIEGEL; Andreas RANFT; Jörg WETTLAUER. Ostfildern, 2007.
- PARAVICINI, Werner. Fahrende Ritter. Literarisches Bild und gelebte Wirklichkeit im 14. Und 15. Jahrhundert. In *Mittelalterliche Menschenbilder*. Hrsg. v. Martina NEUMEYER. Regensburg, 2000, S. 205–254.
- PARAVICINI, Werner. Vom Erkenntniswert der Adelsreise. Einleitung. In *Grand Tour, Adeliges Reisen und europäische Kultur vom 14. bis zum 18. Jahrhundert*. Hrsg. v. Rainer BABEL; Werner PARAVICINI. Ostfildern, 2005, S. 11–20.
- PARAVICINI, Werner. Von der Heidenfahrt zur Kavalierstour. Über Motive und Formen adligen Reisens im späten Mittelalter. In *Wissensliteratur im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. Bedingungen, Typen, Publikum, Sprache* (Wissensliteratur im Mittelalter, 13). Hrsg. v. Horst BRUNNER; Norbert Richard WOLF. Wiesbaden, 1993, s. 91–130.

- PARAVICINI, Werner. Zeitenwende. Edelleute aus dem Ordenland Preußen und Livland im Westeuropa des 15. Jahrhunderts. In *Reich, Regionen und Europa in Mittelalter und Neuzeit, Festschrift für Peter Moraw* (Historische Forschungen, 67). Hrsg. v. Paul Joachim HEINIG ir kt. Berlin, 2000, s. 413–442.
- PETRAUSKAS, Rimvydas. Riteriai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje. *Istorijos šaltinių tyrimai*, 2008, t. 1, p. 91–113.
- REICHERT, Folker. *Erfahrung der Welt. Reisen und Kulturbeggnung im späten Mittelalter*. Stuttgart, 2001.
- RIDDER-SYMEONS, de Hilde. *A History of the University in Europe*, vol. II: Universities in Early Modern Europe (1500–1800). Cambridge, 1996.
- RIDDER-SYMEONS, de Hilde. Mobility. In *A history of the University of Europe*, vol. 1: Universities in the Middle Ages. Ed. Hilde de RIDDER-SYMEONS. Cambridge, 1992, p. 280–304.
- ROČKA, Marcelinas. Lietuvių studentai Krokuvoje ir humanizmo pradžia Lietuvoje (XV a. – XVI a. pradžia). In *Rinktiniai raštai*. Sud. M. VAICEKAUSKAS. Vilnius, 2002, p. 43–71.
- The impact of Italy: the Grand Tour and beyond*. Ed. Clare HORNSBY. London, 2000.
- VAIVADA, Vacys. *Katalikų bažnyčia ir Reformacija Žemaitijoje XVI a.: esminiai raidos bruožai*. Klaipėda, 2004.
- VASILIŪNIENĖ, Dalia. Kai kurie piligrimystės kultūros aspektai. *Menotyra*, 2000, Nr. 2 (19), p. 4–12.
- ZAHND, Urs. Martin. Von der Heiliglandfahrt zur Hofreise. Formen und Funktionen adeliger und patrizischer Bildungsreisen im spätmittelalterlichen Bern. In *Grand Tour: Adeliges Reisen und Europäische Kultur vom 14. bis zum 18. Jahrhundert*. Hrsg. v. Rainer BABEL; Werner PARAVICINI. Stuttgart, 2006, S. 73–88.

“FROM PILGRIMATE TO THE KAVALIERTOUR”. ORIGINS OF ARISTOCRATIC TRIPS AND THEIR EVALUATIONS IN HISTOGRAPHY

Rinata Subotkevičienė
Klaipėda University

S u m m a r y

The following three aspects of European noble journeys will be presented in the paper: peregrinatio majores, peregrinatio academica, and the Grand Tour. Peregrinatio majores was a religiously motivated journey to holy sites, tombs, and miraculous images. Their destinations were Jerusalem, Rome, or Santiago de Compostela. The meaning of those was associated with the idea of freeing oneself from sins and attaining salvation. The peregrinatio academica was as old as universities. Their destinations were Occidental universities and academic institutions, and their purpose was participation in academic life and the attainment of scientific knowledge. In that respect, the Grand Tour was actually younger. Its destinations were influential royal residences and courts, and its purpose was to achieve courtly and noble education ideals. “Empirically, it is not possible to distinguish between peregrinatio academica and Grand Tour“. In the Late Middle Ages, it was not unusual for academics to visit important courts during their educational journeys and to visit pilgrims on their sacred journeys to the most important residences. In accordance with scientific opinions, one can describe the Grand Tour as a modern age mutation of a late medieval peregrinatio academica. Similarly, one can view peregrinatio academica as a mutation of an even older pilgrimage. In that transformation process, the destinations and objects to be discovered were being modified. However, the ways of fulfilment had not been changed by those processes. Hence, a pilgrim would receive indulgence during the peregrinatio religiosa, a student would search for new knowledge on his educational journey, and a gentleman would become acquainted with the courtly culture during the Grand Tour. Whether an old motif or a new motif, pilgrimage, an educational journey, or an expedition, in all three cases movement was involved, and all three types of journey contributed to the acquisition of courtly manners.

The chronology, forms, and functions of noble journeys in the Late Middle Ages are examined from different scientific viewpoints and represent the focus of the paper.